

Šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratų analogija

Rūta Sakalauskaitė

Vilniaus universitetas, Ekonomikos fakultetas, Saulėtekio al. 4, LT-10222 Vilnius

The article has been reviewed.

Received on 31 October 2019, accepted on 16 December 2019

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijų analogija. Kadangi tyrimuose tiek šešėlinės ekonomikos, tiek oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratos vartojamos tame pačiame kontekste, t. y. nagrinėjant įmonių nuslepiamą veiklą, straipsnyje gilinamasi į tai, ar šios sampratos yra tapačios. Koncepcijų panašumai ir skirtumai identifikuojami susisteminius šešėlinės ekonomikos rūšis bei oficialiai neapskaitytos ekonomikos sritis ir atlikus jų lyginamąją analizę. Pirmoje straipsnio dalyje nagrinėjamos šešėlinės ekonomikos sampratos ir pateikiama straipsnio autorės šešėlinės ekonomikos koncepcija. Antroje straipsnio dalyje pristatoma oficialių statistikos institucijų naudojama oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcija. Trečioje dalyje atliekamas šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijų palyginimas.

Pagrindiniai žodžiai: šešėlinė ekonomika, oficialiai neapskaityta ekonomika, pagrindinė ekonomika, neformali ekonomika, nelegali ekonomika.

Įvadas

Analizuojant tyrimus šešėlinės ekonomikos tematika, susiduriama su sampratų įvairove. Moksline literatūroje nuslėptą ūkinę komercinę veiklą įprasta vadinti šešėline ekonomika (Enste, 2015, 2018; Gaspareniene, Kartasova, Remeikiene, 2014; Goel, Saunoris, Schneider, 2019; Koufopoulou, Williams, Vozikis, Souliotis, 2019; Medina, Schneider, 2018; Novkovska, 2019; Remeikienė, Gasparėnienė, Schneider, 2017; Sauka, Putnins, 2019; Schneider, 2018a, 2019; Williams, Horodnic, 2015; Zaman, Goschin, 2015). Tačiau oficialiąją statistiką rengiančios institucijos, pavyzdžiui, Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas, Pasaulio bankas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, ūkiniams sandoriams, kurie nėra oficialiai įregistruojami, apibrėžti vartoja oficialiai neapskaitytos eko-

nomikos terminą (European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank, 2009; Juškienė, Gruževskis, Kėdaitienė, Kėdaitis, Martinavičius, Moteikienė, Pocius, Pranulis, Slepnievas, 2004; Lietuvos statistikos departamentas, 2016, 2017).

Taigi, rodos, tas pats reiškinys – nuslepiama ūkinė veikla – skirtinguose šaltiniuose vadinamas skirtingai. Dėl šios priežasties egzistuoja sampratų įvairovės problema: tampa neaišku, ar tyrimuose vartojamos sąvokos – šešėlinė ekonomika ir oficialiai neapskaityta ekonomika – reiškia tą patį? Jei koncepcijos tapačios, oficialiai neapskaitytos ekonomikos tyrimų rezultatus galima pritaikyti išsamiam šešėlinės ekonomikos vertinimui, ir atvirkščiai. Jei koncepcijos skiriasi, šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos tyrimų rezultatai yra tarpusavyje nepalyginami. Tuomet kyla klausimas, kuo šios koncepcijos skiriasi?

Sampratų įvairovės problemą įvardija ne tik straipsnio autorė, bet ir kiti tyrėjai (Huynh, Nguyen, 2019; Koufopoulou, Williams, Vozikis, Souliotis, 2019; Kubaienko, 2018; Schneider, Buehn, 2017, 2018; Wyżnikiewicz, 2019). Mokslo darbuose teigiama, kad dar nėra sukurtas patikimas ir išsamus šešėlinės ekonomikos apibrėžimas (Wyżnikiewicz, 2019), o tyrimuose vartojamų terminų skirtumai išryškėja dėl šešėlinių veiklų įvairovės (Koufopoulou ir kt., 2019).

Nepaisant to, kad tyrėjai įvardija sampratų įvairovės problemą, jų darbuose nėra atskleidžiama, kuo konkrečiai panašūs ar skiriasi šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos terminai. Atsižvelgiant į tai, kad abi nagrinėjamos koncepcijos – tiek šešėlinė ekonomika, tiek oficialiai neapskaityta ekonomika – naudojamos tame pačiame

kontekste, t. y. nagrinėjant įmonių nuslėptą veiklą, galima daryti prielaidą, kad šios sąvokos yra tapachios. Tačiau norint pagrįsti arba paneigti šį teiginį, tikslinga detaliai išnagrinėti **tyrimo objektą** – šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratas.

Taigi, **tyrimo tikslas** – susisteminti šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijas, nustatyti jų panašumus ir skirtumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratas.
2. Susisteminti nagrinėjamas sampratas pagal šešėlinės ekonomikos rūšis ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sritis.
3. Atlikti šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijų palyginimą.
4. Pateikti tyrimo išvadas apie analizuotų šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijų panašumus ir skirtumus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratų analizė ir apibendrinimas, šešėlinės ekonomikos rūšių ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sričių susistemvinimas ir lyginamoji analizė.

Šešėlinės ekonomikos koncepcija

Dėl ekonominių procesų sudėtingumo šešėlinė ekonomika apima daugelį sričių (Charmes, 2019; Dell’Anno, Gómez-Antonio, Alañon-Pardo, 2007; Koufopoulou ir kt., 2019; Krumplytė, 2008, 2009; Kubaienko, 2018; Maskvytienė, Valuckaitė, 2017; Nikopour, Habibullah, Schneider, 2008; Schneider, 2018b; Schneider, Buehn, 2018; Schneider, Enste, 2000; Schneider, Hametner, 2007; Wyżnikiewicz, 2019), todėl kiekvienas tyrėjas, pasirinkdamas nagrinėjamą sritį, pats apibrėžia šešėlinės ekonomikos koncepciją. Straipsnyje nagrinėjama šešėlinės

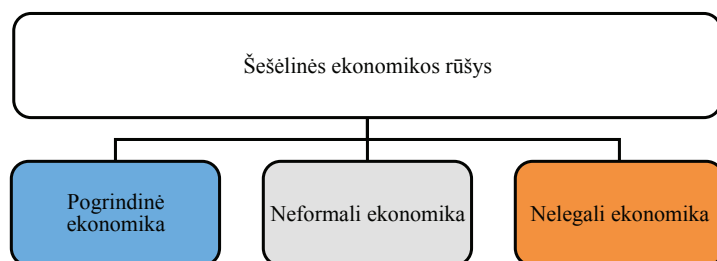
ekonomikos koncepcija apibrėžiama susistemintus skirtingų autorių vartojamas sampratas.

Tarptautinė darbo organizacija (International Labour Office, 1972) remiasi neformalios ekonomikos koncepcija. Atsižvelgdama į ūkio subjektų bei rinkos savybes ji neformalią ekonomiką apibrėžia kaip ekonomiką, kurioje dominuoja šeimos valdomos mažos įmonės; gamyboje naudojamos darbu imlios technologijos; darbuotojai žinių bei įgūdžių įgyja per neformalų ugdymą; įmonės laisvai įeina į rinką; veikla vykdoma konkurencingose, bet nereguluojamose rinkose (t. y. netaikomi tarifai, kvotos ir prekybos licencijos).

Hart (1973) neformalios ekonomikos koncepcijoje papildomai išskiria teisėtą-neformalią bei neteisėtą-neformalią ekonomikas. Be to, atsižvelgia ir į veiklos dažnumą. Jei teisėta veikla, pavyzdžiui, muzikavimas šventėse, fotografavimas, drabužių siuvimas, vykdoma sistemingai ir už atlygį, tačiau nemokant mokesčių, – ji priskiriama teisėtai-neformaliai ekonomikai. Jei tokia veikla yra atsitiktinio pobūdžio – tuomet ji nelaikoma neformalia. Neteisėtos-neformalios ekonomikos koncepcijos atveju dažnumo sąlyga nėra taikoma – ši veikla iš karto laikoma neteisėta, draudžiama įstatymais.

Lippert ir Walker (1997) pagrindinės ekonomikos koncepcija atitinka Hart (1973) neformalios ekonomikos sampratą. Šiuo atveju skiriasi tik autorių naudojami pavadinimai ir apibrėžimai, tačiau atitinkamų sąvokų prasmė yra vienoda. Lippert ir Walker (1997) nelegali-pagrindinė ekonomika tapatinama su Hart (1973) neteisėta-neformalia ekonomika, o legali-pagrindinė ekonomika – su teisėta-neformalia ekonomika. Autorių naudojamos koncepcijos skiriasi tik tuo, kad Lippert ir Walker (1997) darbą savo namų ūkyje laiko pagrindinės ekonomikos dalimi.

Atsižvelgdama į mokslininkų vartojamas sampratas, straipsnio autorė išskiria tris šešėlinės ekonomikos rūšis – pagrindinę, neformalią ir nelegalią ekonomikas (žr. 1 pav.).

1 pav. Straipsnio autorės sudaryta šešėlinės ekonomikos koncepcija

Šešėlinės ekonomikos koncepcijoje (žr. 1 pav.) laikoma, kad:

1. Pagrindinė ekonomika apima teisėta veikla užsiimančių ūkio subjektų nuslepjamą rinkos pro-

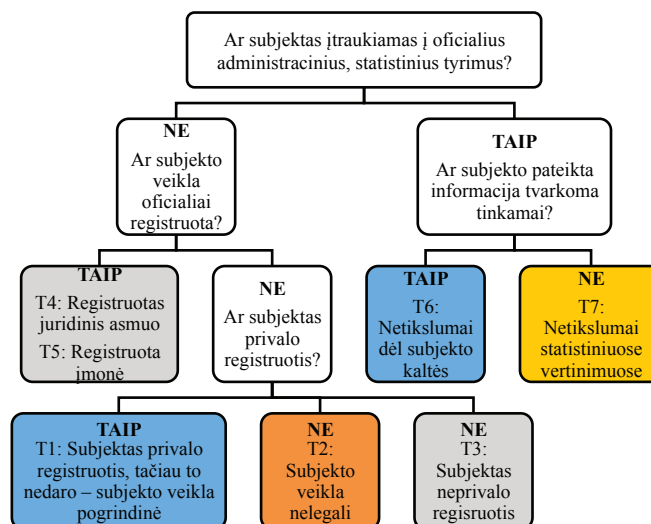
dukciją (pvz., nedeklaruotas legalios veiklos pajamas, vokeliuose mokamus atlyginimus, nuslepjamas pajamas, nuslepjamas pridėtinės vertės ar kitus mokesčius).

2. Nelegali ekonomika apima įstatymais draudžiamą veiklą užsiimančių rinkos dalyvių produkciją (pvz., prekybą narkotikais, nelegalią alkoholio gamybą, kontrabandą).
3. Neformali ekonomika apima neprivalančių registruotis ūkio subjektų rinkai bei asmeniniam naudojimui skirtą produkciją (pvz., namų ūkių gamybą savo reikmėms, talkininkavimą, neprivalančių registruotis subjektų rinkos produkciją).

Nors dėl tyrėjų skirtingų požiūrių į ekonominius procesus sudėtinga apibrėžti šešėlinės ekonomikos sąvoką (Buehn, Schneider, 2012; Feld, Schneider, 2010; Gylys, 2005, 2008; Koufopoulou ir kt., 2019; Kubaienko, 2018; Petkantchin, 2013; Russell, 2010; Williams, Horodnic, 2015; Wyżnikiewicz, 2019), apibendrinant nagrinėtas koncepcijas galima teigti, kad šešėlinės ekonomikos pagrindas – siekis išvengti administracinės, fiskalinės, mokesstinės aplinkos, darbo saugos bei kitų reikalavimų, t. y. nuo valdžios institucijų nuslėpti ekonominę veiklą.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcija

Valstybinės institucijos bei tarptautinės organizacijos, Eurostatas, Pasaulio bankas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) ir kitos oficialiąją statistiką rengiančios institucijos vartoja oficialiai neapskaitytos ekonomikos (angl. *officially non-observed economy*) terminą. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos sąvoka pristatoma Nacionalinių sąskaitų sistemos, Europos sąskaitų sistemos metodologijose ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos rekomendacijose (European Commission ir kt., 2009; Eurostat, 2013; Organisation for Economic Co-operation and Development, International Monetary Fund, International Labour Organisation, Commonwealth of Independent States, 2002). Pažymėtina, jog ši sąvoka yra reglamentuota Europos Komisijos (Council Regulation..., 1996), todėl visos institucijos vartoja tą patį oficialiai neapskaitytos ekonomikos terminą.

2 pav. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos tipų identifikavimo modelis

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Gyomai ir Van de Ven (2014), Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt.(2002).

Kadangi oficialiai neapskaitytos ekonomikos, kaip ir šešėlinės ekonomikos, sąvoka yra labai plati, oficialiai neapskaitytos ekonomikos apibrėžimas skaidomas į tipus. Vertinant ūkio subjektų veiklą, tikslinga remtis oficialiai neapskaitytos ekonomikos tipų identifikavimo modeliu (žr. 2 pav.), kuriame atsižvelgiama į kelis esminius niuansus: informacijos apie ūkio subjektą prieinamumą administraciniuose šaltiniuose bei galimybę subjektą įtraukti į statistinius tyrimus, subjekto veiklos legalumą, tinkamą disponavimą subjekto informacija (Gyomai, Van de Ven, 2014; Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt., 2002).

Jei ūkio subjektas nėra registravęs savo veiklos, tačiau pagal šalyje galiojančius įstatymus jis tai daryti privalo, subjekto veikla traktuojama kaip pagrindinė ir priskiriama T1 tipui, t. y. oficialiai neapskaitytai ekonomikai. Panaši situacija yra ir T6 tipo atveju – ūkio subjektas yra registruotas, bet, siekdamas išvengti statistinės ir mokesstinės atsakomybės, atsakingoms institucijoms sąmoningai pateikia klaidingą informaciją apie savo veiklos rezultatus.

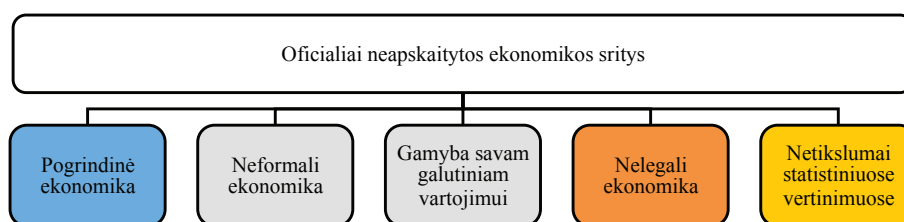
T2 tipo atveju subjekto veikla savaime laikoma neteisėta. Nelegali veikla netgi negali būti registruojama, nes jos veikimo principų nereglamentuoja teisės aktai. Registruotis neprivalo T3 tipui priklausantiems subjektams.

santys subjektai. Kadangi T3 kuria legalią produkciją, naudojamą savam galutiniam vartojimui, jie kardinaliai skiriasi nuo T1.

Su T3 tipu glaudžiai siejami T4 ir T5 tipai. T3, T4, T5 sąsajos pasireiškia tuo, kad šiems tipams priskiriami subjektai laikosi įstatymų, o į statistinius tyrimus nepatenka ne dėl kryptingo siekimo išvengti atsakomybės. T4 ir T5 apima santykinai mažus subjektus, kurie yra neįtraukiami į statistinius tyrimus dėl minimalios įtakos šalies ekonomikai. Priklausomai nuo galimų duomenų šaltinių, T5 tipas gali būti įvertintas remiantis administraciniais duomenimis. O T7 apima statistiniuose vertinimuose pasitaikan-

čius netikslumus, atsiradusius dėl vertintojo kaltės ar vertinimo sistemos trūkumų (Gyomai, Van de Ven, 2014; Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt., 2002).

Apibendrinant oficialiai neapskaitytos ekonomikos tipų identifikavimo modelį, galima išskirti šias oficialiai neapskaitytos ekonomikos sritis: pagrindinę ekonomiką, neformalų sektorių, namų ūkių gamybą savam galutiniam vartojimui, nelegalų sektorių, statistinius netikslumus (žr. 3 pav.) (European Commission ir kt., 2009; Eurostat, 2013; Juškienė ir kt., 2004; Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt., 2002).

3 pav. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcija

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis European Commission ir kt., 2009; Eurostat, 2013; Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt., 2002.

Remiantis Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Tarptautinio valiutos fondo, Eurostato metodologijomis (European Commission ir kt., 2009; Eurostat, 2013; Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt., 2002), oficialiai neapskaitytos ekonomikos sritys (žr. 3 pav.) apibrėžiamos taip:

1. Pagrindinė ekonomika – legali gamybinė veikla, sąmoningai slepiama nuo valdžios institucijų dėl mokesčių vengimo, darbo saugos ar kitų reikalavimų nesilaikymo.
2. Nelegalus sektorius – prekių ir paslaugų gamybinė veikla, kuri yra draudžiama įstatymais arba vykdoma jai neįgaliotų gamintojų.
3. Neformalus sektorius – neregistruotų namų ūkių ar nekorporuotų įmonių su neprivalomu registruotais darbuotojų skaičiumi gamybinė veikla, kurianti rinkos produkciją.
4. Namų ūkių gamyba savam galutiniam vartojimui – namų ūkių gamybinė veikla kuriant prekes ir paslaugas, kapitalizuojamas tuose pačiuose namų ūkiuose.
5. Statistiniai netikslumai¹ – rodiklių vertinimams

¹ Statistinių vertinimų netikslumai ir jų apimtys gali būti identifikuojami kompleksiskai analizuojant įvairius tarpusavyje susijusius rodiklius. Pavyzdžiui, teoriniu atveju, atliekant gamybos bei išlaidų metodais įvertinto BVP, komponentų lyginamąją analizę. Jei tie patys rodikliai, įvertinti skirtingais metodais, nesutampa, tikėtina, jog to priežastis – netikslumai statistiniuose tyrimuose (Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt., 2002).

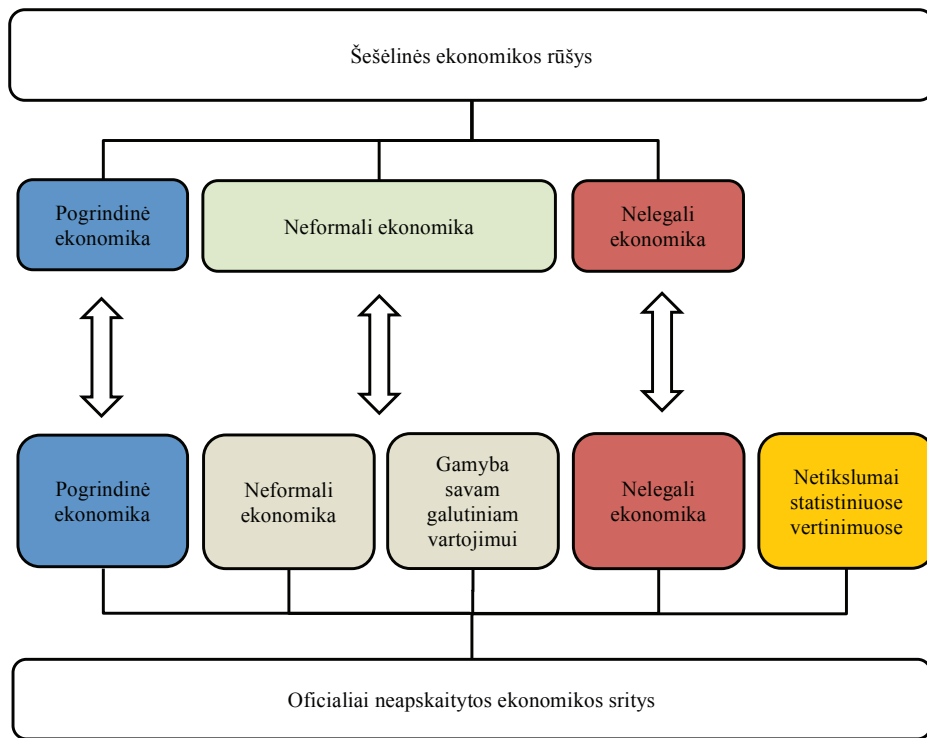
aktuali informacija, į kurią neatsižvelgiama dėl statistikos sistemos trūkumų.

Taigi, oficialiai neapskaitytą ekonomiką galima apibrėžti kaip rinkoje vykstančius procesus, pažeidžiančius teisinį reguliavimą ar kitaip darančius neigiamą poveikį valstybės mokestinėms pajamoms ar finansiniams interesams, kai valstybinės institucijos neturi informacijos apie tokią veiklą.

Šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijų palyginimas

Lyginant straipsnio autorės išskiriamas šešėlinės ekonomikos rūšis su oficialiai neapskaitytos ekonomikos sritimis (žr. 4 pav.), matyti, kad oficialią statistiką rengiančių institucijų vartojama oficialiai neapskaitytos ekonomikos sąvoka savo plačia aprėptimi artima straipsnio autorės šešėlinės ekonomikos koncepcijai.

Remiantis ketvirtame paveiksle pateiktu straipsnio autorės šešėlinės ekonomikos rūšių ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sričių palyginimu, matyti, kad pagrindinės ekonomikos ir nelegalios ekonomikos komponentai egzistuoja abiejose nagrinėjamosiose koncepcijose. Vis dėlto, analizuojant koncepcijų panašumus, tikslinga atsižvelgti ne tik komponentų pavadinimus, bet ir jų esmę.

4 pav. Šešėlinės ekonomikos rūšių ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sričių palyginimas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis European Commission ir kt., 2009; Eurostat, 2013; Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt. 2002.

Tiek šešėlinės ekonomikos, tiek oficialiai neapskaitytos ekonomikos kontekste pagrindinė ekonomika apima ūkio subjektų nuslėptą rinkos produkciją, kai siekiama išvengti pajamų, pridėtinės vertės ar kitų mokesčių, nemokėti socialinio draudimo įmokų, išvengti teisinių darbo rinkos reikalavimų bei administracinių procedūrų.

Nelegali ekonomika šešėlinės ekonomikos kontekste taip pat atitinka nelegalią ekonomiką oficialiai neapskaitytos ekonomikos kontekste – abiem atvejais ji apima neteisėtus veiksmus, kurie nepriklauso nuo to, ar subjektų veikla draudžiama, ar nedraudžiama įstatymais. Pavyzdžiui, nelegaliai ekonomikai priskiriama ir narkotinių medžiagų gamyba ir prekyba (t. y. prekių ir paslaugų produkcija, kurios gamyba, pardavimas ar disponavimas ja yra draudžiami įstatymais), ir nelicencijuotų gydytojų paslaugos (t. y. prekių ir paslaugų produkcija, kuri įprastai yra teisėta, bet vykdoma neautorizuotų gamintojų ar paslaugų teikėjų).

Skirtumai tarp šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos išryškėja oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijoje išskiriant neformalios gamybos, gamybos savam galutiniam vartojimui bei netikslumų statistiniuose vertinimuose sritis (žr. 4 pav.).

Šešėlinės ekonomikos rūšis – neformali ekonomika – oficialiai neapskaitytos ekonomikos kontekste skaidoma į neformalią ekonomiką bei gamy-

bą savam galutiniam vartojimui. Tačiau šis skaidymas yra labiau teorinis, nes pagal prasmę šešėlinės ekonomikos sampratoje identifikuojama neformalios ekonomikos rūšis apima ir neformalią ekonomiką, ir gamybą savam galutiniam vartojimui. Taip yra dėl to, kad straipsnyje analizuojama šešėlinės ekonomikos sąvoka yra maksimaliai plati – ji apima neprivalančių registruotis ūkio subjektų rinkai bei asmeniniam naudojimui skirtą produkciją.

Be to, tiek šešėlinės ekonomikos, tiek oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijose namų ūkių gamyba vertinama vadovaujantis reikšmingumo kriterijumi (Organisation for Economic Co-operation and Development ir kt., 2002). Į namų ūkių gamybą savam galutiniam vartojimui yra įtraukiama reikšmingą įtaką šalies ekonomikai turinti produkcija, pavyzdžiui, savo jėgomis atliekamas kapitalinis būsto remontas. Tačiau mažą ekonominę vertę kuriančios savo jėgomis atliekamos paslaugos, pavyzdžiui, namų tvarkymas, šeimos narių slaugymas, nėra priskiriamos nei oficialiai neapskaitytai, nei šešėlinei ekonomikai. Taigi, neformali ekonomika šešėlinės ekonomikos kontekste yra lygi neformalios ekonomikos ir gamybos savam galutiniam vartojimui sumai.

Tuo tarpu netikslumai statistiniuose vertinimuose išskiriami tik oficialių statistikos institucijų naudojamoje oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijoje. Netikslumai statistiniuose vertini-

muose kyla tuomet, kai įmonės atsitiktinai neįtraukiamos į tyrimų populiacijos sąrašus (pvz., kai įmonė klaidingai klasifikuojama pagal regioną ar veiklos rūšį), įmonės negauna klausimynų (pvz., dėl klaidingų adresų), įmonių ataskaitos apdorojamos netinkamai (pvz., dėl techninių klaidų). Taigi, ši oficialiai neapskaitytos ekonomikos sritis priklauso nuo techninių priežasčių.

Šešėlinės ekonomikos koncepcijoje koncentruojamasi ne į techninius duomenų rinkimo niuansus, o į reiškinių ekonominę prasmę. Dažnu atveju mokslo atstovai naudojami oficialių statistikos institucijų jau apdorotais duomenimis, todėl šešėlinės ekonomikos koncepcijoje statistinių netikslumų rūšis nėra išskiriama. Vadinasi, vienintelis skirtumas tarp šešėlinės ekonomikos rūšių ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sričių yra netikslumai statistiniuose vertinimuose.

Išvados

Apibendrinant straipsnio autorės apibrėžtos šešėlinės ekonomikos ir oficialių statistikos institucijų naudojamos oficialiai neapskaitytos ekonomikos koncepcijas, galima teigti, kad nors šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos esmė yra vienoda, šios sąvokos nėra analogiškos. Taigi, straipsnio pradžioje daryta prielaida, kad šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sąvokos yra tapačios, atmetama.

Šešėlinės ekonomikos ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratų panašumą lemia tai, kad tiek šešėlinė ekonomika, tiek oficialiai neapskaityta ekonomika apima rinkoje vykstančius procesus, pažeidžiančius teisinį reguliavimą bei darančius neigiamą poveikį valstybės mokestinėms pajamoms ir finansiniams interesams, kai dėl mokestinių prievolių vengimo ar kitokios naudos siekimo valstybinės institucijos nėra oficialiai informuotos apie tokią veiklą. Abi nagrinėtos koncepcijos apima pagrindinę, neformalią, nelegalią ekonomikas ir gamybą savam galutiniam vartojimui.

Esminis sampratų skirtumas yra tas, kad šešėlinės ekonomikos koncepcija neapima netikslumų statistiniuose vertinimuose, o į oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratą jie yra įtraukiami. Taigi, šešėlinės ekonomikos tyrėjams, kurie mokslo darbuose remiasi oficialių statistikos institucijų skelbiama oficialiai neapskaitytos ekonomikos informacija, rekomenduojama atkreipti dėmesį į netikslumų statistiniuose vertinimuose traktavimą. Teoriškai, jei statistiniai netikslumai oficialiai neapskaitytos ekonomikos vertinime sudaro nereikšmingą dalį, oficialiai neapskaitytą ekonomiką galima tapatinti su šešėline ekonomika. Tačiau praktiškai, siekiant užtikrinti tyrimų kokybę, rekomenduojama moksliniuose tyrimuose nurodyti, kuriomis konkrečiomis šešėlinės

ekonomikos rūšimis ar oficialiai neapskaitytos ekonomikos sritimis tyrėjai remiasi.

Literatūra

1. Buehn, A., Schneider, F. (2012). Shadow economies around the world: novel insights, accepted knowledge, and new estimates. *Int Tax Public Finance*, 19 (1), 139–171. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1007/s10797-011-9187-7>.
2. Charmes, J. (2019). A Brief History of 50 Years of Conceptualisation and Measurement of the Informal Economy. In *Dimensions of Resilience in Developing Countries. Informality, Solidarities and Carework*, Springer, 13–36. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-04076-5>.
3. *Council Regulation (EC) No. 2223/96 of 25 June 1996 on the European system of national and regional accounts in the Community* (1996). Publications Office of the EU.
4. Dell'Anno, R., Gómez-Antonio, M., Alañon-Pardo, A. (2007). The shadow economy in three Mediterranean countries: France, Spain and Greece. A MIMIC approach. *Empirical Economics*, 33 (1), 51–84.
5. Enste, D. H. (2015). *The shadow economy in industrial countries*. Prieiga internete: <https://doi.org/10.15185/izawol.127>
6. Enste, D. H. (2018). The shadow economy in industrial countries. *IZA, World of Labor*. Prieiga internete: <https://doi.org/10.15185/izawol.127.v2>.
7. European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank. (2009). *System of National Accounts 2008 - 2008 SNA*. Prieiga internete: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>.
8. Eurostat (2013). *European system of accounts, ESA 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2785/16644>.
9. Feld, L. P., Schneider, F. (2010). *Survey On The Shadow Economy And Undeclared Earnings In OECD Countries*. Prieiga internete: <http://www.econ.jku.at/Schneider>.
10. Gasparenienė, L., Kartasova, J., Remeikiene, R. (2014). Evaluation of Shadow Economy Emergence and Development Factors in Service Sector: Greek Case. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5 (13), 438–445.
11. Goel, R. K., Saunoris, J. W., Schneider, F. (2019). Growth in The Shadows: Effect of The Shadow Economy on U.S. Economic Growth Over More Than a Century. *Contemporary Economic Policy*, 37 (1), 50–67.
12. Gylys, P. (2005). Economy, anti-economy, underground economy: conceptual and terminological problems. *Ekonomika*, 72, 27–37.
13. Gylys, P. (2008). *Ekonomika, antiekonomika ir globalizacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
14. Gyomai, G., Van de Ven, P. (2014). *The Non-Observed Economy in the System of National Accounts*. Prieiga internete: <https://www.oecd.org/std/na/Statistics Brief 18.pdf>.

15. Hart, K. (1973). Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *The Journal of Modern African Studies*, 11 (1), 61–89.
16. Huynh, C. M., Nguyen, T. L. (2019). Shadow economy and income inequality: new empirical evidence from Asian developing countries. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 1–18. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1080/13547860.2019.1643196>.
17. International Labour Office (1972). *Employment, Incomes and equality: a strategy for increasing productive employment in Kenya*. Prieiga internete: http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1972/72B09_608_engl.pdf.
18. Juškienė, G., Gruževskis, B., Kėdaitienė, A., Kėdaitis, V., Martinavičius, J., Moteikienė, V., Pocius, A., Pranulis, V., Slepniovas, D. (2004). *Oficialiai neapskaitytos ekonomikos Lietuvoje tyrimas*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
19. Koufopoulou, P., Williams, C., Vozikis, A., Souliotis, K. (2019). Shadow Economy: Definitions, terms and theoretical considerations. *Advances in Management and Applied Economics*, 9 (5), 35–57.
20. Krumplytė, J. (2008). Šešėlinės ekonomikos samprata ir priežasčių analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4 (13), 238–250.
21. Krumplytė, J. (2009). Šešėlinės ekonomikos veiksniai ir priežasčių tyrimas ekspertinio vertinimo metodu: Lietuvos atvejis. *Verslas, vadyba ir studijos*, 8 (1), 122–138.
22. Kubaienko, A. (2018). Classification of Forms of Shadow Economic Activity From the Viewpoint of Ensuring Economic Security. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4 (1), 242–247.
23. Lietuvos statistikos departamentas (2016). *Lietuvos nacionalinės sąskaitos 2014*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=25100>.
24. Lietuvos statistikos departamentas (2017). *Lietuvos nacionalinės sąskaitos 2015*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=28580>.
25. Lippert, O., Walker, M. (1997). *The Underground Economy: Global Evidence of its Size and Impact*. Vancouver: The Fraser Institute. Prieiga internete: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/UndergroundEconomy.pdf>.
26. Maskvytienė, I., Valuckaitė, L. (2017). Šešėlinės ekonomikos priežasčių Lietuvoje vertinimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 11 (1), 27–37.
27. Medina, L., Schneider, F. (2018). *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?* International Monetary Fund, IMF working papers. Prieiga internete: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>.
28. Nikopour, H., Habibullah, M. S., Schneider, F. (2008). The shadow economy Kuznets's curve panel data analysis. *Munich Personal RePEc Archive*. Prieiga internete: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/12956/>.
29. Novkovska, B. (2019). Relationship between shadow and green economy: less shadow more green. *Green Finance*, 1 (2), 130–138.
30. Organisation for Economic Co-operation and Development, International Monetary Fund, International Labour Organisation, Commonwealth of Independent States (2002). *Measuring the non-observed economy: a handbook*. Statistics. Paris: OECD publications. Prieiga internete: <https://www.oecd.org/sdd/na/measuringthenon-observedeconomy-ahandbook.htm>.
31. Petkantchin, V. (2013). *The tax and regulatory causes of the underground economy*. Paris. Prieiga internete: http://www.institutmolinari.org/IMG/pdf/note0513c_en.pdf.
32. Remeikienė, R., Gasparėnienė, L., Schneider, F. G. (2017). The definition of digital shadow economy. *Technological and Economic Development of Economy*, 1–22. Prieiga internete: <https://doi.org/10.3846/20294913.2016.126653>.
33. Russell, B. (2010). *Revenue Administration: Managing the Shadow Economy*. Washington D.C. Prieiga internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2010/tnm1014.pdf>.
34. Sauka, A., Putnins, T. (2019). *Shadow Economy Index for the Baltic countries 2009-2018*. Prieiga internete: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/2019-05/SSERiga_Shadow_Economy_Index_2018_1.pdf.
35. Schneider, F. (2018a). *Shadow Economy in Lithuania and Reform Efforts of the Government: Latest Results*. Prieiga internete: <http://www.econ.jku.at>.
36. Schneider, F. (2018b). *Size, Causes and Consequences of the Underground Economy. Size, Causes and Consequences of the Underground Economy*. Routledge. Prieiga internete: <https://doi.org/10.4324/9781351149044>.
37. Schneider, F. (2019). *Size of the Shadow Economies of 28 European Union Countries from 2003 to 2018*. Springer International Publishing. Prieiga internete: https://doi.org/10.1007/978-3-030-18103-1_6.
38. Schneider, F., Buehn, A. (2018). Shadow Economy: Estimation Methods, Problems, Results and Open questions. *Open Economics*, 1, 1–29.
39. Schneider, F., Enste, D. H. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38, 77–114.
40. Schneider, F., Hametner, B. (2007). *The Shadow Economy in Colombia: Size and Effects on Economic Growth*. Johannes Kepler University of Linz, Department of Economics, Working Paper No. 0703. Prieiga internete: <http://www.econ.jku.at/papers/2007/wp0703.pdf>.
41. Williams, C. C., Horodnic, I. A. (2015). Explaining and tackling the shadow economy in Estonia, Latvia and Lithuania: a tax morale approach. *Baltic Journal of Economics*, 15 (2), 81–89.
42. Wyżnikiewicz, B. (2019). *Do we measure shadow economy correctly?* *The Polish Statistician*, 64 (3), 63–73.
43. Zaman, G., Goschin, Z. (2015). Shadow Economy and Economic Growth in Romania. *Cons and Pros. Procedia Economics and Finance*, 22, 80–87.

The Analogy of Shadow Economy and Officially Non-Observed Economy

Summary

The study examines the analogy of the concepts of shadow economy and non-observed economy. This study is relevant due to the fact that the studies related to shadow economy face the diversity of concepts: it seems that the same phenomenon – companies' hidden activity – is named differently in various sources. In scientific literature, companies' hidden activity is commonly named as a 'shadow economy' (Enste, 2015, 2018; Gaspareniene, et al., 2014; Goel, et al., 2019; Koufopoulou, et al., 2019; Medina and Schneider, 2018; Novkowska, 2019; Remeikienė, et al., 2017; Sauka and Putnins, 2019; Schneider, 2018a, 2019; Williams and Horodnic, 2015; Zaman and Goschin, 2015). Meanwhile, official statistical institutions, e.g. Statistics Lithuania, Eurostat, World Bank, Organization for Economic Co-operation and Development, use other term to define companies' hidden activity, i.e. 'non-observed economy' (European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank, 2009; Juškienė, et al., 2004; Lietuvos statistikos departamentas, 2016, 2017).

Taking into account that both of these concepts are used in the same context, it can be assumed that the concepts of shadow economy and non-observed economy are identical. However, in order to accept or reject this statement, it is essential to analyze in detail the object of the study – the concepts of the shadow economy and the non-observed economy.

Therefore, the purpose of this study is to structure the concepts of shadow economy and non-observed economy and to identify their similarities and differences. It is done by using the following method: the study of concepts is based on a comparative analysis of the types of shadow economy and the areas of non-observed economy. Due to the complexity of economic processes, shadow economy and non-observed economy cover many fields.

The types of shadow economy concept which is defined by the author are the following:

- The underground economy which covers market output (e.g. undeclared income from legal activities, salaries paid in envelopes, concealed income, concealed value added or other taxes) concealed by legal operators.
- The illegal economy covers the production of illicit operators (e.g. drug trafficking, illegal alcohol production, smuggling).
- The informal economy covers market and private use output of units that have no obligation to register their activity (e.g. own-use production of households, auxiliaries).

Correspondingly, the areas of non-observed economy concept which is used by official statistical institutions are the following:

- The underground economy – a legal manufacturing activity that is deliberately concealed from the authorities due to tax evasion, safety at work or other non-compliance.
- The illegal economy – the manufacturing activity of goods and services that is prohibited by law or carried out by unauthorized manufacturers.
- The informal sector – manufacturing activities of unregistered households or unincorporated enterprises with non-registered employees, that produce market output.
- The household production for own final use – the productive activity of households producing goods and services capitalized within the same households.

Summarizing the shadow economy concept which is defined by the author and non-observed economy concept which is used by official statistical institutions, it can be stated that although the essence of the shadow economy and non-observed economy is the same, these concepts are not analogous. Thus, the assumption done at the beginning of this study (that the concepts of the shadow economy and non-observed economy are identical) is rejected.

The similarity between the concepts of shadow economy and non-observed economy is related to the fact that both of them include market processes that violate legal regulation and adversely affect tax revenue and financial interests of the state, where official institutions are not informed about such activity. In addition to the similarity of the analyzed concepts, shadow economy as well as non-observed economy include underground, informal, illegal economies and production for own final use.

The fundamental difference of the analyzed concepts is that shadow economy does not include statistical inaccuracies, but statistical inaccuracies are included in non-observed economy. Basically, statistical inaccuracies are defined as relevant information that is not taken into account due to weaknesses in the statistical surveys.

To sum it up, shadow economy researchers who rely on non-observed economy data published by official statistical institutions, should pay attention to the treatment of statistical inaccuracies. Theoretically, if the part of statistical inaccuracies in non-observed economy is insignificant, then non-observed economy can be identified as the shadow economy. However, in order to ensure the quality of studies, in practice it is recommended to indicate to which specific types of shadow economy or areas of non-observed economy researchers refer to in their studies.

Keywords: Shadow economy, non-observed economy, underground economy, informal economy, illegal economy.